

Marek Herma

Sztab polowy Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej w latach pierwszej wojny światowej

Przystąpienie Rosji do pierwszej wojny światowej (1 sierpnia 1914 r.)¹ spowodowało istotne zmiany w strukturach i systemie dowodzenia Cesarską Marynarką Wojenną. Zgodnie z literą „Instrukcji o dowodzeniu armią polową podczas wojny”, która została podpisana przez cara Mikołaja II w dniu 29 lipca 1914 r., kierowanie wojną na lądzie i na morzu miało zostać scentralizowane w Kwaterze Głównej Naczelnego Wodza². Tym samym Ministerstwo Marynarki Wojennej oraz Sztab Generalny Marynarki Wojennej zostały de facto pozbawione wpływu na działania operacyjne Flot.

Naczelnym Wódcą Sił Zbrojnych Cesarstwa Rosyjskiego wielki książę Mikołaj Mikołajewicz³ nie znał się na sprawach morskich i jak większość carskiej genera-

¹ Wszystkie daty w tekście podano wg nowego stylu.

² W rosyjskiej historiografii, termin Kwatera Główna jest często używany zamiennie z terminem Stawka (archaiczne określenie namiotu polowego, w którym kwaterował niegdyś Naczelnym Wódcą). W latach I wojny światowej terminem tym określano w Rosji miejsce postoju Naczelnego Wodza bądź nadawano mu szersze znaczenie określając nim Naczelną Dowództwo Sił Zbrojnych, w skład którego wchodził Naczelnym Wódcą wraz z doradcami, adiutantami, sztabem, ochroną oraz służbami odpowiedzialnymi za zorganizowanie łączności, dostarczenie środków transportowych, aprowizację personelu Naczelnego Dowództwa etc. Zob. S.N. Michaliow, *Wojennaja strategija. Podgotowka i wiedenije wojn Nowogo i Nowiejszego wriemieni*, Moskwa 2003, s. 608; *Wojennyj Enciklopediczeskij Słowar'*, Moskwa 2002, s. 1236.

³ Mikołaj Mikołajewicz młodszy (1856–1929) – w. ks. z dyn. Romanowów. Absolwent Mikołajewskiej Szkoły Inżynierskiej (1873) i Mikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego (1876). Uczestnik wojny ros.-tur. (1877–1878). Odznaczony Orderem św. Gieorgija IV Klasy za forsowanie Dunaju oraz nagrodzony złotą szablą za zasługi podczas walk na przełęczu Szyпка. W 1900 r. awansowany na generała kawalerii. W latach 1885–1905 pełnił służbę generalnego inspektora kawalerii, podczas której podjął wysiłki na rzecz usprawnienia zaopatrzenia armii oraz przeprowadził reorganizację kawalerii, m.in. był jednym z inicjatorów reorganizacji Oficerskiej Szkoły Kawalerii. W latach 1905–1908 sprawując urząd przewodniczącego Rady Obrony Państwa powołał Wyższą Komisję Kwalifikacyjną, której zadaniem było

licji z niedowierzaniem odnosił się do możliwości bojowych marynarki wojennej, traktując ją jako czynnik wspomagający działania wojsk lądowych operujących na fłance nadmorskiej. W rezultacie, na początku „Wielkiej Wojny” marynarka wojenna nie posiadała w Kwaterze Głównej stałego organu w postaci sztabu polowego, który zapewniłby możliwość skoordynowania działań morskich i scentralizowania dowodzenia Flotami na morskich TDW. W Sztabie Naczelnego Wodza, mającym charakter wybitnie lądowy, siły morskie były jedynie reprezentowane przez Zarząd MW⁴. Szefem Zarządu był kontradm. Dmitrij Nieniukow⁵. Zarząd MW był odpowiedzialny za sporządzanie raportów zawierających aktualne informacje o przebiegu operacji morskich, rozmieszczeniu sił floty nieprzyjaciela oraz składzie i gotowości bojowej związków operacyjnych – rosyjskich flot czynnych podlegających Naczelnemu Wodzowi (Flota Bałtycka i Flota Czarnomorska). Ponadto opracowywał i, po uzyskaniu zatwierdzenia, przekazywał rozkazy wykonawcze Naczelnego Wodza dla Flot na morskich TDW⁶.

rozpatrywanie wniosków kandydatów na stanowiska dowódców związków operacyjnych i taktycznych. Z jego inicjatywy opracowano nową „Instrukcję o dowodzeniu armią polową podczas wojny” (1908). Od 1905 r. do wybuchu „Wielkiej Wojny” był d-cą wojsk Gwardii oraz Petersburskiego Okręgu Wojskowego. W latach 1914–1915 był Naczelnym Wodzem Sił Zbrojnych Cesarstwa Rosyjskiego. Po przejściu przez cara dowództwa nad Siłami Zbrojnymi (5 września 1915 r.) został wyznaczony Namiestnikiem Kaukazu oraz głównodowodzącym Armią Kaukaską. Podpisując akt abdykacji (15 marca 1917 r.) Mikołaj II wyznaczył Mikołaja Mikołajewicza ponownie Naczelnym Wodzem Sił Zbrojnych Rosji. Ten jednak funkcji tej już de facto nie objął, a w dniu 24 marca 1917 r. został formalnie zdymisjonowany przez Rząd Tymczasowy i przeniesiony w stan spoczynku. Zamieszkał na Krymie, skąd w marcu 1919 r. na pokładzie brytyjskiego krążownika HMS „Marlborough” wyemigrował do Włoch. Ostatnie lata życia spędził we Francji, gdzie 5 stycznia 1929 r. zmarł w Antibes (Prowansja). K.A. Zalesskij, *Kto był kto w pierwszej mirowoj wojnie. Biograficzeskij Enciklopediczeskij Słowar'*, Moskwa 2003, s. 447–450.

⁴ A. Bubnow, *W carskiej Stawkie*, St. Pietierburg 1995, s. 58.

⁵ Dmitrij Nieniukow (1869–1929), we flocie od 1886 r., absolwent Korpusu Morskiego (1889). Podczas wojny ros.-jap. (1904–1905) służył na pancerniku „Cesariwicz” uczestnicząc w obronie Port Artur oraz w bitwie na Morzu Żółtym. Oficer Sztabu Generalnego MW (1910–1911). D-ca pancernika „Pantelejmon” (1911–1912). Od 1912 r. ponownie oficer Sztabu Generalnego MW; z-ca szefa Sztabu Generalnego MW ds. budownictwa okrętowego (1913–1915); p.o. szefa Sztabu Generalnego MW (marzec – maj 1914 r.). Szef Zarządu MW Sztabu Naczelnego Wodza (1914–1916). Od 1916 r. w randze wiceadmirala. W grudniu 1916 r. został wyznaczony d-cą Ekspedycji Specjalnego Przeznaczenia na Dunaju, a na początku 1917 r. d-cą całości rosyjskich sił rzecznych na Dunaju. Podczas wojny domowej służył w Siłach Zbrojnych Południa Rosji, dowodząc Flotą Czarnomorską (1919–1920). Po wojnie wyemigrował do Królestwa SHS. Zmarł w Belgradzie lub, wg innych danych, w Zemunie. Zob. M.W. Makariejew, G.N. Ryżonok, *Czernomorskij flot w biografijach komandujuszczich 1783–2004*, t. II, Sewastopol 2004, s. 33–35; S.N. Timiriow, *Wospominanija morskogo oficera*, St. Pietierburg 1998, s. 159–160; W.D. Docenko, *Morskoj Biograficzeskij Słowar'*, St. Pietierburg 1995, s. 295; *Spisok licznago sostawa sudow flota, strojowych i administratiwnych ucziestienij Morskogo Wiedomstwa* [dalej – SLS], Pietrograd 1916, s. 55.

⁶ M. Lemke, *250 dniej w carskiej Stawkie (25 sient. 1915 – 2 ijulja 1916)*, Pieterburg 1920, s. 47.

Dowódcy flot na morskich TDW, tj. dowódca Floty Bałtyckiej – adm. Nikołaj von Essen⁷ oraz dowódca Floty Czarnomorskiej – adm. Andriej Eberhardt⁸, podlegali operacyjnie bezpośrednio Naczelnemu Wodzowi. Wielki książę Mikołaj Mikołajewicz posiadający, jak już wspomniano, słabe rozeznanie w sprawach morskich, podjął decyzje mające na celu ograniczenie inicjatywy dowódców obu Flot i utrudnienie im wszelkich samodzielnych działań ofensywnych. Kontrolę nad Flotą Czarnomorską Mikołaj Mikołajewicz sprawował poprzez Zarząd MW Sztabu Naczelnego Wodza, natomiast Flotę Bałtycką podporządkował dowódcy 6. Armii broniącej stolicy i wybrzeża Zatoki Fińskiej – gen. Konstantinowi van der Vlietowi⁹. W celu koordynacji działań lądowych i morskich, a de facto kontroli poczynań energicznego dowódcy Floty Bałtyckiej adm. von Essena, w sztabie 6. Armii utworzono Zarząd MW, którego szefem został wyznaczony kmdr por. Wasilij Altwater¹⁰.

⁷ Nikołaj von Essen (1860–1915), absolwent Korpusu Morskiego (1880) i Mikołajewskiej Akademii Morskiej (1886). Uczestnik wojny ros.-jap. (1904–1905) – za udział w obronie Portu Artur odznaczony złotą szablą „Za Męstwo”. Szef sekcji strategii morskiej Wydziału Szkolenia Sztabu Głównego MW (1905). Od 1905 r. we Flocie Bałtyckiej: d-ca krążownika „Riurik” (1906), d-ca zespołu krążowników torpedowych (1906), d-ca dywizji kontrtorpedowców (1906–1908), d-ca Połączonych Zespołów Morza Bałtyckiego na prawach Naczelnika Sił Morskich (1908–1909), d-ca Floty Czynnej Morza Bałtyckiego (1909–1911), d-ca Sił Morskich Morza Bałtyckiego (1911–1914). D-ca Floty Bałtyckiej (1914–1915). Rangę admirała osiągnął w 1913 r. Zmarł w Rewlu. S.N. Timiriow, op. cit., s. 131, przyp. 4; W.D. Docenko, op. cit., s. 457–458.

⁸ Andriej Eberhardt (1856–1919), we flocie od 1875 r.; absolwent Korpusu Morskiego (1878). Z-ca szefa sztabu Eskadry Oceanu Spokojnego (1903–1904); d-ca pancernika „Cesariewicz” (1904); z-ca szefa Sztabu Polowego MW namiestnika na Dalekim Wschodzie (1904); d-ca pancernika „Impierator Aleksandr II” (1905–1906) oraz pancernika „Pantielejmon” (1906); d-ca zespołu okrętów szkolnych (1907–1908); z-ca szefa Sztabu Głównego MW (1906–1908); szef Sztabu Generalnego MW (1908–1911); d-ca Sił Morskich Morza Czarnego (1911–1914). W latach I wojny światowej: d-ca Floty Czarnomorskiej (1914–1916); od 1916 r. członek Rady Admiralicji. Po przejęciu władzy przez bolszewików – zdymisjonowany (13 XII 1917 r.). Od 27 kwietnia 1913 r. w randze admirała. Zob. SLS, s. 34; W.D. Docenko, op. cit., s. 457.

⁹ Rossijskij Gosudarstwennyj Archiw Wojenno-Morskogo Flota (dalej: RGAWMF), f. 716, op. 2, d. 26, k. 2; w opinii Borysa Mohuczego, byłego oficera carskiej marynarki wojennej, „Podporządkowanie floty dowództwu lądowemu o bardzo ograniczonym miejscowym zadaniu fatalnie odbiło się na działalności floty, która przez to samo została skazaną na ograniczenie swej działalności do zakresu działalności VI armji. To posunięcie niweczyło dobrą na ogół organizację wyższego dowództwa marynarki.” Zob. B. Mohuczy, *Strategia Niemiec i Rosji na Bałtyku w czasie wojny światowej*, „Przegląd Morski” 1931, z. 29–30, s. 1628.

¹⁰ Wasilij Altwater (1883–1919), we flocie od 1899 r., absolwent Korpusu Morskiego (1902) i Mikołajewskiej Akademii Morskiej (1908). Uczestnik wojny ros.-jap. (1904–1905) – wyróżnił się podczas ratowania załogi pancernika „Pietropawłowski”. Nawigator flagowy sztabu d-cy 1. Dywizji Torpedowców Morza Bałtyckiego (1909–1910), p.o. nawigatora flagowego sztabu Dowódcy Sił Morskich Morza Bałtyckiego (1910–1912), oficer Sztabu Generalnego MW (1912–1917), stały członek Rady Twierdzy Imperatora Piotra Wielkiego (1913). Podczas I wojny światowej – szef Zarządu MW sztabu 6. Armii, a następnie sztabu Frontu Północnego; z-ca szefa Sztabu Polowego MW (1916–1917). Rangę kontradmirała osiągnął w 1917 r. Po przewrocie bolszewickim przeszedł do służby w Robotniczo-Chłopskiej Flocie Czerwonej (dalej RKKF). Uczestniczył w negocjacjach z państwami centralnymi w Brześciu Litewskim w charak-

Wydarzeniem, które pośrednio wywarło istotny wpływ na dowodzenie rosyjską marynarką wojenną podczas pierwszej wojny światowej była zmiana na stanowisku głównodowodzącego Sił Zbrojnych Cesarstwa Rosyjskiego. Dnia 5 września 1915 r. obowiązki Naczelnego Wodza objął osobiście car Mikołaj II¹¹. Sztab Naczelnego Wodza, którego miejsce postoju zostało przeniesione w dniu 20 sierpnia 1915 r. z Baranowicz do Mohylewa¹², został poddany reorganizacji. Z punktu widzenia interesów marynarki wojennej, najistotniejszą zmianą było utworzenie, na mocy rozkazu carskiego z dnia 7 lutego 1916 r., Sztabu Polowego MW (tj. de facto dowództwa marynarki wojennej) przy osobie Naczelnego Wodza. Na stanowisko szefa Sztabu Polowego MW car wyznaczył wiceadm. Aleksandra Rusina¹³, który pełnił już w tym czasie funkcje szefa Sztabu Generalnego MW oraz pierwszego zastępcy ministra marynarki¹⁴. Reorganizacja Kwatery Głównej sprawiła, iż od lutego 1916 r.

terze eksperta ds. morskich. W latach 1918–1919 d-ca RKKF. Zmarł w Moskwie na atak serca. Zob. W.D. Docenko, op. cit., s. 26–27; SLS 1916, s. 2, 137; S.N. Timiriow, op. cit., s. 158, przyp. 65.

¹¹ Nie jest celem autora analizowanie przyczyn, które skłoniły cara do podjęcia, wbrew woli ministrów (za wyjątkiem premiera Iwana Goremykina), tak ważkiej decyzji. Kwestia ta nie została jeszcze dogłębnie zbadana. Być może na stanowisko w tej kwestii istotny wpływ miała popularność w. ks. Mikołaja Mikołajewicza w politycznych i wojskowych kołach Rosji, mogąca rodzić obawy, iż może on podjąć próbę jej zdyskontowania. Wiadomo też, iż dymisji Mikołaja Mikołajewicza domagała się caryca Aleksandra Fiodorowna. Chcąc wykorzystać umiejętności wojskowe Mikołaja Mikołajewicza i złagodzić nieco gorycz dymisji, car wyznaczył go namiestnikiem Kaukazu i dowódcą tamtejszego frontu.

¹² Po zajęciu przez Niemców Warszawy (5 sierpnia 1915 r.) i przesuwaniu się linii frontu na wschód powstało zagrożenie dla Baranowicz. W efekcie zapadła decyzja o zmianie miejsca postoju Naczelnego Dowództwa. Ostatecznie zdecydowano o redyslokacji Kwatery Głównej do Mohylewa, chociaż oficerowie kwaterunkowi zostali wysłani także do leżącej znacznie dalej na wschód Kaługi. Zob. A.D. Bubnow, op. cit., s. 70.

¹³ Aleksandr Rusin (1861–1956), we flocie od 1878 r., absolwent Korpusu Morskiego (1881) i Mikołajewskiej Akademii Morskiej (1888). Attaché morski w Japonii (1899–1904); p.o. szefa kancelarii polowej MW Głównodowodzącego Sił Lądowych i Morskich na Dalekim Wschodzie (1905); uczestnik ros.-jap. negocjacji pokojowych w Portsmouth (1905); d-ca pancernika „Sława” (1905–1907); d-ca zespołu okrętów szkolnych dla gardemarinów okrętowych (1907); d-ca zespołu okrętów szkolnych Korpusu Morskiego (1908–1913); p.o. z-cy szefa Sztabu Głównego MW (1907–1908); p.o. komendanta Mikołajewskiej Akademii Morskiej i dyrektora Korpusu Morskiego (1908–1909); dyrektor Korpusu Morskiego 1909–1913); szef Sztabu Głównego MW (1913–1914); szef Sztabu Generalnego MW (1914–1917); l. z-ca ministra MW (1915–1917); szef Sztabu Polowego MW Naczelnego Wodza (1916–1917). Rangę kontradmirała osiągnął w 1909 r., wiceadmirała – w 1912 r., admirała – 23 IV 1916 r. Przeniesiony w stan spoczynku 14 VI 1917 r. Po przewrocie bolszewickim na emigracji, gdzie wybrano go przewodniczącym Zagranicznego Związku Rosyjskich Organizacji Morskich. Zmarł w Casablance. Zob. SLS 1916, op. cit., s. 36; W.D. Docenko, op. cit., s. 358; dane dot. czasu zajmowania przez Rusina stanowiska szefa Sztabu Generalnego MW podają za: *Główny Sztab WMF. Istorija i sowriemennost' 1696–1997*, Moskwa 1998, s. 173; Aleksandr Bubnow potwierdza, iż Rusin po objęciu stanowiska szefa Sztabu Polowego MW zachował stanowisko szefa Sztabu Generalnego MW, op. cit., s. 77; W.D. Docenko błędnie podaje, iż Rusin zajmował stanowisko szefa Sztabu MW do 1915 r.; op. cit., s. 358.

¹⁴ Według opinii Aleksandra Bubnowa, kumulacja trzech ważnych stanowisk w ręku wiceadm. Rusina stworzyła dogodne warunki do nawiązania harmonijnej współpracy między dowództwem MW a Ministerstwem MW w kwestii wyposażenia i uzbrojenia okrętów. Jedyna niedogodność centralizacji władzy polegała na konieczności odbywania przez wiceadm. Rusina częstych podróży służbowych między

funkcjonowały dwa teoretycznie równorzędne Sztaby Polowe: Wojsk Lądowych oraz Marynarki Wojennej.

Struktura organizacyjna, kompetencje oraz zadania Sztabu Polowego MW zostały określone w rozkazie z 16 lutego 1916 r., podpisanym przez szefa Sztabu Polowego Wojsk Lądowych gen. piechoty Michaiła Aleksiejewa oraz podległego mu szefa Zarządu MW kontradm. Dmitrija Nieniukowa¹⁵. Etat Sztabu Polowego MW był dość skromny. W jego skład mieli wchodzić: szef Sztabu w randze admirała lub wiceadmirała, 2 oficerów do zleceń w randze kontradmirała lub komandora (jeden z nich musiał być oficerem Sztabu Generalnego MW), 2 szefów (naczelników) wydziałów w randze kontradmirała lub komandora, 2 zastępców szefów wydziałów (ich funkcję mogli pełnić wyłącznie oficerowie sztabowi), 4 starszych oficerów flagowych (oficerowie sztabowi) oraz personel pomocniczy – kancelista, 2 starszych battelierów (odpowiadali za aprowizację Sztabu), 6 pisarzy, 2 kwaterunkowych i 7 gońców. Personel pomocniczy tworzyli podoficerowie i marynarze¹⁶.

Sztab Polowy MW miał pełnić funkcję organu roboczego Naczelnego Wodza, którego głównym zadaniem było opracowywanie i przekazywanie rozkazów głównodowodzącego do flot operujących na morskich TDW. W Sztabie Polowym MW miały być opracowywane raporty zawierające dane dotyczące przebiegu operacji morskich, położenia sił nieprzyjaciela, składu poszczególnych zespołów floty czynnej, aktualnego stanu wyposażenia i uzbrojenia okrętów oraz środków podejmowanych w celu zapewnienia im pełnej gotowości bojowej. Zadaniem Sztabu było ponadto gromadzenie i analizowanie danych dotyczących aktualnego stanu gotowości flot czynnych nieprzyjaciela. Rozkaz z 16 lutego 1916 r. wprowadzał także zmiany w podległości twierdz oraz oddziałów wojskowych na morskich TDW, podlegających dotąd dowódcom Flot. Odtąd miały one podlegać odpowiednim zarządom Sztabu Polowego Wojsk Lądowych¹⁷.

Szef Sztabu Polowego MW podlegał bezpośrednio Naczelnemu Wodzowi, współpracując ściśle z szefem Sztabu Polowego Wojsk Lądowych. Generalnie był odpowiedzialny za przygotowanie i prowadzenie wojny morskiej. Na podstawie ogólnych dyrektyw otrzymanych od szefa Sztabu Polowego Wojsk Lądowych oraz raportów dotyczących stanu i rozmieszczenia Flot na TDW przygotowywał rozkazy wykonawcze, które po zatwierdzeniu przez Naczelnego Wodza były kierowane do Floty Bałtyckiej oraz Czarnomorskiej. W ramach współpracy z wojskami

Mohylewem a Piotrogradem. Zob. A.D. Bubnow, op. cit., s. 77; zadowolenie z przyjętego rozwiązania wyraził też Minister MW adm. Grigorowicz stwierdzając, iż ułatwi ono realizację planów operacyjnych opracowywanych przez Sztab Generalny MW, a zatwierdzanych i wcielanych w życie w formie rozkazów przez Kwaterę Główną, w której marynarka posiadała wreszcie swój Sztab Polowy. Zob. I.K. Grigorowicz, *Wspominania bywszego morskogo ministra*, St. Pietierburg 1993, s. 182.

¹⁵ Na mocy rozkazu carskiego z 7 lutego 1916 r., Zarząd MW Sztabu Naczelnego Wodza oraz Zarząd MW sztabu Frontu Północnego miały zostać rozwiązane, a ich personel włączony w skład Sztabu Polowego MW. Zob. RGAWMF, f. 1529, op. 2., d. 144, k. 2; f. 418, op. 1, d. 491, k. 107–108.

¹⁶ RGAWMF, f. 418, op. 1, d. 491, k. 107–108.

¹⁷ Ibidem, k. 110; f. 1529, op. 2., d. 144, k. 4–5.

lądowymi był zobowiązany informować szefa Sztabu Polowego Wojsk Lądowych o wszystkich kwestiach dotyczących przygotowania i prowadzenia operacji morskich. Równocześnie jednak dysponował prawem do składania osobistych raportów Naczelnemu Wodzowi, jednakże w obecności szefa Sztabu Polowego Wojsk Lądowych, dla którego zastrzeżono prawo do wypowiedzania własnych uwag i sugestii. Szefowi Sztabu Polowego MW podlegał wywiad i kontrwywiad marynarki¹⁸. Raporty napływające z obu sekcji zobowiązany był przedkładać do wglądu szefowi Sztabu Polowego Wojsk Lądowych. Szef Sztabu Polowego MW miał być wyznaczany przez cara na wniosek ministra marynarki wojennej¹⁹.

W skład Sztabu Polowego MW miały wchodzić dwa wydziały operacyjne: I – obejmował Północny Morski TDW (Morze Bałtyckie), II – Południowy Morski TDW (Morze Czarne). Szefami wydziałów mieli być wyznaczeni zastępcy szefa Sztabu Polowego MW. Podlegali oni bezpośrednio szefowi Sztabu. W Sztabie Polowym MW przewidziano także dwa etaty dla oficerów pełniących funkcje zastępców szefów wydziałów operacyjnych oraz cztery etaty dla starszych oficerów flagowych. Spośród oficerów Sztabu mieli być wyznaczani, w razie potrzeby, oficerowie łącznikowi przy sztabach frontów. Wszystkich oficerów Sztabu Polowego MW wyznaczał car na wniosek ministra marynarki wojennej²⁰.

Szefami wydziałów operacyjnych zostali wyznaczeni: kmdr Wasilij Altvater (Wydział I – Morze Bałtyckie) oraz kmdr Aleksandr Bubnow²¹ (Wydział II – Morze

¹⁸ Do czasu sformowania Sztabu Polowego MW sprawy wywiadu i kontrwywiadu podlegały Referatowi Specjalnemu Sztabu Generalnego MW, utworzonemu w maju 1914 r. Po sformowaniu Sztabu Polowego zaistniała konieczność skoordynowania pracy obu Sztabów na tym ważnym odcinku. W tym celu w październiku 1916 r. utworzono stanowisko Inspektora Wywiadu i Kontrwywiadu MW. Zob. RGAWMF, f. 418, op. 2, d. 62, k. 7; d. 95, k. 2, 15.

¹⁹ RGAWMF, f. 418, op. 1, d. 491, k. 109–110.

²⁰ Ibidem, k. 111; f. 1529, op. 2, d. 144, k. 3–5.

²¹ Aleksandr Bubnow (1883–1963), we flocie od 1900 r., absolwent Korpusu Morskiego (1903). Uczestnik wojny ros.-jap. (1904–1905), służył na pancerniku „Oriol”, ciężko ranny i wzięty do niewoli w bitwie pod Cuszimą. Po wyjściu z niewoli służył na okrętach Floty Bałtyckiej – „Woin” i „Piotr Wielikij” (okręty szkolne), pancerniku „Cesariewicz”, krążowniku „Rossija”. W latach 1910–1912 był starszym oficerem flagowym sztabu d-cy Szkolnego Oddziału Artyleryjskiego Floty Bałtyckiej, a następnie starszym oficerem na krążowniku „Diana” (1913–1914). W latach 1911–1913 wykładał w Mikołajewskiej Akademii Morskiej. Podczas I wojny światowej był oficerem Sztabu Naczelnego Wodza (w Zarządzie MW 1914–1916), z-cą szefa Sztabu Polowego MW (1916–1917), a po rewolucji lutowej i reorganizacji Stawki – szefem Zarządu MW Sztabu Naczelnego Wodza (1917). Rangę kontradmirała osiągnął w 1917 r. Po przewrocie bolszewickim zdymisjonowany, przedostał się na południe Rosji i zaciągnął na służbę „białych”. W latach 1918–1919 był członkiem delegacji „białej” Rosji na paryskiej konferencji pokojowej (delegacja miała status obserwatora) w charakterze eksperta ds. morskich. W latach 1919–1920 był szefem sztabu Floty Czarnomorskiej. 8 lutego 1920 r. został zdymisjonowany przez Denikina i wyjechał za granicę, najpierw do Francji, gdzie wspólnie z gen. N. Gołowninem napisał i opublikował monografię pt. *Tichookejskaja problema w XX stoletii*; następnie do USA, gdzie został zatrudniony na etacie profesora w Akademii MW w Annapolis. W 1923 r. Bubnow, na zaproszenie króla Aleksandra przyjechał do Dubrownika (Królestwo SHS, od 1929 r. – Jugosławia), gdzie uczestniczył w organizacji Szkoły MW, w której do 1941 r. pracował na etacie wykładowcy strategii, taktyki, prawa morskiego oraz nauki o fortyfikacjach. W 1930 r. zorganizował dwuletnią Wyższą Szkołę MW szkolącą oficerów dla floty

Czarne)²². Do ich obowiązków należało sporządzanie raportów, przygotowywanie planów operacyjnych oraz planów obsady personalnej na wchodzących do służby okrętach. Realizacją bieżących zadań oraz nadzorowaniem szyfrowania i deszyfrowania meldunków zajmowali się młodszy rangą oficerowie, wyznaczeni na stanowiska zastępców szefów wydziałów operacyjnych²³.

Współpraca między Sztabem Polowym MW a podległymi mu Flotami nie zawsze układała się harmonijnie. Aleksandr Bubnow opisuje w swych wspomnieniach konflikt do jakiego doszło między dowództwem marynarki wojennej a dowództwem Floty Czarnomorskiej w lipcu 1916 r. Powodem konfliktu była zbyt asekurancka, zdaniem adm. Rusina, taktyka dowódcy Floty Czarnomorskiej adm. Eberhardta, który nie potrafił przeszkodzić w rajdach okrętów tureckich (krążownik liniowy „Yavuz Sultan Selim” – eks nm. „Goeben”, krążownik lekki „Midilli” – eks nm. „Breslau”) i ostrzeliwaniu przez nie rosyjskich portów czarnomorskich. W opinii Bubnowa, który z rozkazu adm. Rusina wyjechał z misją Sewastopola w celu pobudzenia adm. Eberhardta do bardziej energicznych działań, wpływ na pasywność Floty Czarnomorskiej miał zastępca szefa sztabu Floty ds. operacyjnych kmdr Kazimierz Kietliński²⁴. Propozycja zastąpienia Kietlińskiego przez bardziej energicznego oficera, złożona przez szefa Sztabu Polowego MW dowódcy Floty Czarnomorskiej, została kategorycznie odrzucona. Adm. Eberhardt raportował, iż w pełni podziela opinie kmdr. Kietlińskiego dotyczące spraw operacyjnych i nie wyraża zgody na jego dymisję. W odpowiedzi na bezkompromisową postawę adm. Eberhardta, adm. Rusin oraz adm. Grigorowicz (minister marynarki wojennej) złożyli na ręce cara raport, w którym poddali krytyce sposób dowodzenia Flotą Czarnomorską, wnioskując o zdymisjonowanie jej dotychczasowego dowódcy. Ku zaskoczeniu obu admirałów, Mikołaj II bez protestu zatwierdził wnioski o dymisję, mimo iż tajemnicą po-

jugosłowiańskiej. W latach 30. opublikował dwie kolejne monografie: trzytomową *Istoria wojenno-morskogo iskusstwa* (1933) oraz *Strategija. Wiedienije wojny na morie* (1937). Jego wspomnienia z okresu I wojny światowej pt. *W carskoj Stawkie* zostały opublikowane w Rosji w 1995 r. Bubnow zmarł 2 lutego 1963 r. w Kranj (Jugosławia, od 1991 r. – Słowenia). Zob. A.D. Bubnow, op. cit., (Wstęp – A.J. Ioffe), s. 5–6; SLS 1916, s. 176.

²² M. Lemke, op. cit., s. 626.

²³ A.D. Bubnow, op. cit., s. 77.

²⁴ Kazimierz Kietliński (1875–1918), Polak; we flocie od 1892 r.; absolwent Korpusu Morskiego (1895). Od 1904 r. flagowy artylerzysta Sztabu Polowego MW namiestnika na Dalekim Wschodzie; uczestnik wojny ros.-jap. (1904–1905), za udział w obronie Port Artur wyróżniony złotą szablą „Za Męstwo” oraz odznaczony Orderem Św. Stanisława II klasy z Mieczami oraz Orderem Św. Włodzimierza IV klasy z Mieczami i Kokardą. Flagowy artylerzysta sztabu d-cy Wydzielonego Zespołu Szkolnego Morza Czarnego (1906–1908); flagowy artylerzysta sztabu d-cy Sił Morskich Morza Czarnego (1908–1909); starszy oficer na pancerniku „Joann Zlatoust” (1909–1911). Od 1913 r. wykładowca w Mikołajewskiej Akademii Morskiej. Podczas I wojny światowej: z-ca szefa sztabu Floty Czarnomorskiej ds. operacyjnych (1915–1916); od 1916 r. d-ca krążownika „Askold”. Rangę kontradmirała osiągnął w 1917 r. Zamordowany w Murmańsku w 1918 r. przez nieznaną sprawców. Zob. SLS 1916, op. cit., s. 117; W.D. Docenko, op. cit., s. 197.

liszynela była przychylność, jaką darzył adm. Eberhardta²⁵. Nowym dowódcą Floty Czarnomorskiej został wyznaczony w dniu 28 lipca 1916 r. wiceadm. Aleksandr Kołczak²⁶.

Rok 1916 przyniósł również zmianę na stanowisku dowódcy Floty Bałtyckiej. Adm. Wasilij Kanin²⁷, który po śmierci adm. Nikołaja von Essena został wyznaczony na głównodowodzącego Floty Bałtyckiej (27 maja 1915 r.), został zdymisjonowany (19 września 1916 r.). Na wniosek adm. Rusina i adm. Grigorowicza car wyznaczył nowym dowódcą Floty Bałtyckiej wiceadm. Adriana Niepienina²⁸ (19 września

²⁵ A.D. Bubnow, op. cit., s. 100–101.

²⁶ Aleksandr Kołczak (1874–1920), we flocie od 1891 r., absolwent Korpusu Morskiego (1894). Uczestnik wojny ros.-jap. (1904–1905); d-ca torpedowca „Sierdityj” (1904), ranny w obronie Port Artur, po upadku twierdzy w niewoli japońskiej; po powrocie do kraju odznaczony złotą szablą „Za Męstwo”. Oficer Sztabu Generalnego MW (1906–1908, 1911–1912). D-ca transportowca „Wajgacz” (1908–1909); d-ca kontrtorpedowców: „Ussurijec” (1912–1913) i „Pogranicznik” (1913–1914). W latach I wojny światowej: d-ca dywizjonu kontrtorpedowców Floty Bałtyckiej (1915–1916); d-ca Floty Czarnomorskiej (1916–1917). Po przewrocie październikowym, twórca konkurencyjnego dla Rosji bolszewickiej ośrodka władzy na Syberii – proklamował się Najwyższym Zarządcą Rosji. W styczniu 1920 r. został wydany w ręce bolszewików i rozstrzelany w Irkucku 7 lutego 1920 r. Zob. SLS 1916, op. cit., s. 59; W.D. Docenko błędnie podaje rok urodzin Kołczaka, op. cit., s. 211; I.F. Płotnikow, *Aleksandr Wasiliewicz Kołczak. Issledowatel', admirał, Wierchownyj Prawitiel Rossii*, Moskwa 2002, passim; o sukcesach Floty Czarnomorskiej pod dowództwem wiceadm. Kołczaka zob. M. Herma, *Pod banderą św. Andrzeja. Rola Floty Czarnomorskiej w realizacji koncepcji strategicznych (militarnych) Rosji w latach 1914–1917*, Kraków 2002, rozdz. V–VI, passim.

²⁷ Wasilij Kanin (1862–1927), we flocie od 1879 r., absolwent Korpusu Morskiego (1882). Od 1901 r. we Flocie Czarnomorskiej – flagowy oficer minowo-torpedowy Eskadry Szkolnej, starszy oficer na kanonierce „Czernomoriec” (1902–1903), starszy oficer na pancerniku „Georgij Pobiedonosiec” (1903–1904), komendant arsenału min i torped (1904–1907); d-ca: kanonierki „Kubaniec” (1907–1908), pancernika „Sinop” (1908–1911). Od 1911 r. we Flocie Bałtyckiej: d-ca 4. dywizjonu kontrtorpedowców (1911), d-ca zespołu stawiaczy min (1913–1915), d-ca obrony przeciwminowej i przeciwtorpedowej (1915), d-ca Floty Bałtyckiej (1915–1916). Od 1916 r. – członek Rady Państwa; od 1917 r. – członek Rady Admiralicji. Po rewolucji lutowej 17 kwietnia 1917 r. wyznaczony na 2. z-cę Ministra Wojny i Marynarki Wojennej (Rządu Tymczasowego) Aleksandra Guczkowa. Od 27 czerwca 1917 r. – członek Komitetu ds. Budownictwa Okrętowego. Rangę kontradmirała osiągnął w 1913 r., wiceadmirała – w 1915 r., admirała – 23 kwietnia 1916 r.; 26 grudnia 1917 r. przeniesiony w stan spoczynku. Podczas wojny domowej opowiedział się po stronie „białych” – 26 listopada 1918 r. mianowany przez gen. Denikina d-cą Floty Czarnomorskiej; w kwietniu 1919 r. przeniesiony z powodu choroby do rezerwy. Od 1920 r. na emigracji. Zmarł w Marsylii 17 czerwca 1927 r. Zob. SLS 1916, op. cit. s. 36; M.W. Makariejew, G.N. Ryżonok, op. cit., t. II, s. 29–32; W.D. Docenko, op. cit., s. 191–192; K.A. Zalesskij, op. cit., s. 275.

²⁸ Adrian Niepienin (1871–1917), we flocie od 1889 r.; absolwent Korpusu Morskiego (1892). Uczestnik wojny ros.-jap. (1904–1905) – wyróżnił się męstwem w obronie Port Artur, za co został odznaczony Orderem Św. Georgija IV klasy; d-ca torpedowca „Storożewoj” (1904–1905). Od 1906 r. we Flocie Bałtyckiej – starszy oficer na krążowniku „Admirał Kornilow”, d-ca torpedowca „Prozorliwyj” (1907–1908), d-ca 2. dywizjonu torpedowców (1908–1909), d-ca kanonierki „Chrabryj” (1909–1911), d-ca służby łączności sztabu dowódcy Sił Morskich Morza Bałtyckiego (1911–1914). Podczas I wojny światowej: d-ca służby łączności Floty Bałtyckiej (1914–1916), d-ca morskiej obrony wybrzeża Morza Bałtyckiego (1914–1915), d-ca Floty Bałtyckiej (1916–1917). Rangę kontradmirała osiągnął w 1915 r., wiceadmirała – 1916 r. Zamordowany przez zbuntowanych marynarzy – 17 marca 1917 r. w Helsingforsie (Helsinki). Zob. SLS 1916, op. cit., s. 55–56; W.D. Docenko, op. cit., s. 295.

1916 r.). W opinii Siergieja Timiriowa, w latach 1915–1916 zastępcy szefa sztabu Floty Bałtyckiej ds. administracyjnych, o dymisji adm. Kanina zdecydował fakt, iż jego zwierzchnicy utwierdzili się w przekonaniu, że nie jest on w stanie dowodzić związkiem operacyjnym. Bierność i brak inicjatywy w realizacji zadań bojowych spowodowały postępujący spadek popularności adm. Kanina w kręgach oficerskich Floty Bałtyckiej i zupełnie rozmijały się z oczekiwaniami Kwatery Głównej²⁹. Na nominację wiceadm. Niepienina na nowego dowódcę Floty Bałtyckiej istotny wpływ wywarła pozytywna opinia szefa Wydziału I Sztabu Polowego MW kmdr. Altvatera. Teoretycznie Niepienin miał poważnego rywala w osobie Aleksandra Kołczaka, energicznego dowódcy dywizjonu kontrtorpedowców, mającego za sobą kilka lat służby w Sztapie Generalnym MW i cieszącego się dużą popularnością we Flocie Bałtyckiej. W opinii świadka toczących się wówczas rozgrywek personalnych Siergieja Timiriowa³⁰, osobowości Kołczaka i Altvatera były tak diametralnie odmienne, iż współpraca między nimi byłaby niemożliwa. „Kołczak, który był człowiekiem szczerym i wrażliwym, już dawno rozgryzł Altvatera i nie pałał do niego sympatią”. Natomiast Niepienin, według Timiriowa, „łatwo ulegający pochlebstwom, cieszył się względami Altvatera”. W tej sytuacji jest rzeczą logiczną, iż Altvater optował za kandydaturą Niepienina, jako przyszłego dowódcy Floty Bałtyckiej, a Bubnow (szef Wydziału II Sztabu Polowego MW) forsował kandydaturę Kołczaka, którego ten darzył szacunkiem (z wzajemnością), na dowódcę Floty Czarnomorskiej³¹.

²⁹ Timiriow pisze w swych wspomnieniach, iż adm. Kanin zdawał sobie sprawę, że grozi mu dymisja. W związku z tym, od początku 1916 r. zaczął uskarżać się na pogarszający się stan zdrowia, będący następstwem przemęczenia oraz apopleksji. Jak zaznaczył Timiriow, być może nie była to wyłącznie „choroba dyplomatyczna”, gdyż adm. Kanin często cierpiał na migrenę oraz miewał zapaści. Zob. S.N. Timiriow, op. cit., s. 40–41.

³⁰ Siergiej Timiriow (1875–1932); we flocie od 1892 r., absolwent Korpusu Morskiego (1895). Uczestnik wojny ros.-jap. (1904–1905) – ciężko ranny w obronie Port Artur, dostał się do niewoli japońskiej. Za udział w obronie twierdzy wyróżniony złotą szablą „Za Męstwo”. Po wyjściu z niewoli służył we Flocie Bałtyckiej: z-ca starszego oficera na pancerniku „Cesariewicz” (1906–1907), starszy oficer na carskim jachcie „Sztandar” (1907–1910), d-ca okrętu szkolnego „Wierny” (1912–1915). W latach I wojny światowej p.o. z-cy szefa sztabu Floty Bałtyckiej ds. administracyjnych (1915). Wyróżnił się w bitwie koło Wysp Moonsundzkich (1917) dowodząc krążownikiem „Bajan” (okręt flagowy d-cy 1. Brygady Krążowników wiceadm. Michaiła Bachiriowa). Za zasługi położone w bitwie awansowany na stopień kontradmirała oraz wyznaczony na d-cę 1. Brygady Krążowników Floty Bałtyckiej. Po przewrocie bolszewickim przeniesiony w stan spoczynku (styczeń 1918 r.). Wkrótce potem wyjechał z Piotrogradu do Władywostoku, gdzie objął stanowisko pełnomocnika Centralnego Komitetu Przemysłu Wojennego ds. likwidacji mienia marynarki wojennej na Dalekim Wschodzie. Jesienią 1918 r. Timiriow został wyznaczony przez adm. Kołczaka (twórca konkurencyjnego wobec Rosji bolszewickiej ośrodka władzy na Syberii) na d-cę sił morskich na Dalekim Wschodzie. Po klęsce „białych” wyemigrował wiosną 1920 r. do Szanghaju (Chiny), gdzie znalazł zatrudnienie we flocie handlowej należącej do „Farmer Company” (początkowo 1. oficer, a następnie kapitan statku). Zmarł w Szanghaju 31 maja 1932 r. Zob. SLS, 1916, op. cit., s. 122; S.N. Timiriow, op. cit., [Wstęp A.J. Ioffe], s. 3–4.

³¹ S.N. Timiriow, op. cit., s. 49–50; o gorącym poparciu Altvatera dla kandydatury Niepienina wspomina też Borys Dudorow, w latach I wojny światowej szef lotniczej służby łączności Floty Bałtyckiej oraz (od 1916 r.) d-ca Dywizji Lotniczej tejże Floty, w biografii Niepienina napisanej na emigracji w USA. Dudorow przytacza np. fragment rozmowy między adm. Rusinem a wdową po wiceadm. Niepienie,

Wybuch rewolucji lutowej i abdykacja cara Mikołaja II (15 marca 1917 r.) rozpoczęły ostatni okres funkcjonowania Kwatery Głównej Naczelnego Dowództwa Rosyjskich Sił Zbrojnych w latach pierwszej wojny światowej. Jego cechą charakterystyczną był upadek autorytetu Stawki, będący lustrzanym odbiciem procesu dezintegracji i upadku dyscypliny w wojsku i w marynarce wojennej. Wkrótce po abdykacji cara, Rząd Tymczasowy podporządkował Kwaterę Główną ministrowi wojny i marynarki wojennej Aleksandrowi Guczkowowi, który zdymisjonował adm. Rusina ze stanowiska szefa Sztabu Polowego MW. Jego następcą został wyznaczony wiceadm. Andriej Maksimow³², którego Aleksandr Bubnow charakteryzuje w swoich wspomnieniach, jako człowieka „pozbawionego wszelkich zasad moralnych i zżeranego ambicją, idącą jednak w parze z jego bardzo miernymi zdolnościami”³³.

Na początku listopada 1917 r., w przededniu przewrotu bolszewickiego, premier Rządu Tymczasowego Aleksandr Kiereński zdymisjonował wiceadm. Maksimowa, który według jego opinii, przytoczonej we wspomnieniach Bubnowa, „nie miał pojęcia” o pracy Sztabu Polowego. Dymisja wiceadm. Maksimowa zbiegła się w czasie z reorganizacją Kwatery Głównej. W wyniku reorganizacji Sztab Polowy MW Naczelnego Wodza został rozwiązany. W Kwaterze Głównej miał odtąd ponownie funkcjonować wyłącznie jeden Sztab (de facto Wojsk Lądowych), w którym reaktywowano Zarząd MW. Szefem Zarządu został wyznaczony kontradm. Aleksandr Bubnow³⁴. Zarząd MW przetrwał niemal do ostatnich dni istnienia Kwatery Głównej. Rozwiązano go w listopadzie 1917 r., wkrótce po przewrocie bolszewickim. Kontradm. Bubnow, po zwolnieniu ze służby podlegających mu oficerów, wysłał archiwum Zarządu MW pod opieką zaufanego kancelisty do Piotrogradu³⁵.

która miała miejsce podczas ich spotkania na emigracji we Francji. Jak pisze Dudorow, adm. Rusin opowiadał, że w 1916 r. podczas jednej z narad nad kandydaturami na stanowisko dowódcy Floty Bałtyckiej Altvater wykrzyknął: „Jak to kogo wyznaczyć? Mamy tylko jednego kandydata na stanowisko dowódcy Floty – jest nim admirał Niepienin!” Zob. B.P. Dudorow, *Admirał Niepienin*, St. Pietierburg 1993, s. 190.

³² Andriej Maksimow (1866–1951), we flocie od 1884 r., absolwent Korpusu Morskiego (1887). Uczestnik obrony Port Artur podczas wojny ros.-jap. (1904–1905). D-ca torpedowca „Biesszumnyj” (1904–1905), kontrtorpedowca „Moskwitianin” (1906–1908); d-ca 4. i 7. dywizjonu kontrtorpedowców Floty Bałtyckiej (1908–1909); d-ca 5. dywizjonu kontrtorpedowców Floty Bałtyckiej (1909–1910); d-ca krążownika „Gromoboj” (1910–1913); d-ca brygady krążowników Floty Bałtyckiej (1913–1914). W latach I wojny światowej służył we Flocie Bałtyckiej: d-ca 2. Brygady Pancerników (1914–1915), d-ca 1. Brygady Pancerników (1915), d-ca obrony minowo-torpedowej (1915–1917). Rangę kontradmirała osiągnął w 1913 r., wiceadmirała – w 1916 r. Po rewolucji lutowej wyznaczony d-cą Floty Bałtyckiej. Szef Sztabu Polowego MW (czerwiec – listopad 1917 r.). Od listopada 1917 r. 2. z-ca ministra wojny i marynarki wojennej. Po przewrocie październikowym przeszedł na służbę bolszewików – starszy inspektor Ludowego Komisariatu Marynarki Wojennej; d-ca awizo „Worowskij” podczas rejsu z Archangielska do Władywostoku (1924). Od 1927 r. w stanie spoczynku. Zob. SLS 1916, op. cit., s. 45; W.D. Docenko, op. cit., s. 263–264.

³³ A.D. Bubnow, op. cit., s. 147–148.

³⁴ Ibidem, s. 148–149.

³⁵ Dokumenty Zarządu MW Sztabu Naczelnego Wodza z lat 1914–1916 i z 1917 r. oraz dokumenty Sztabu Polowego MW z lat 1916–1917 zgromadzono w zbiorach RGAWMF w St. Petersburgu – fond 716

Field Headquarters of the Russian Imperial Navy during the WWI

Abstract

The article presents the organizational structure and the staff of the Field Headquarters of the Russian Imperial Navy during the First World War. After Russia had been involved in the war, land and sea military operations were coordinated from the Headquarters which comprised of the Commandor-in-Chief, his Staff and specialized military service. In the years 1914–1916 the Navy did not have a regular field staff within the Headquarters, which would practically secure a centralized control system over the military operations at sea. The lack of experience and disregard for probable successful operations of the Russian Fleet which Grand Duke Nicholas Nikolaevich appointed as Commander-in-Chief and the Tsar's Generals showed, gave the reason for creating the Navy Board which aimed at a full-scale control over the operating fleet within the Commandor-in-Chief's land-based Headquarters.

The situation changed after the Tsar had been appointed the Commandor-in-Chief. In February 1916 Nicholas II, who felt a great respect for sea affairs, ordered to establish the Field Headquarters of the Russian Imperial Navy and appointed admiral Aleksandr Rusin its supreme commandor. After the Headquarters had been reorganized, two – theoretically equal in importance – Field Headquarters of the Land Army and the Navy started their activities. The newly created body coordinated military operations at sea.

However, the attempts to make the generalship of the Russian Armed Forces work better were found unsuccessful. The outbreak of the February Revolution, the Tsar's abdication and the growing unruliness of the army resulted in another reorganization of the Headquarters. In November 1917 the Field Headquarters of the Russian Navy were dismissed. From that time, the only operating Headquarters were in fact that of the Land Army within which the Navy reactivated their Board.